

DIALEKTIKA KVANTITY A KVALITY, OBSAHU A FORMY
V MARXOVOM „KAPITÁLI“

LADISLAV SZÁNTÓ

V tých etapách ľudskej histórie, keď v živote spoločnosti vzniká mnoho nového, nebývalého a neočakávaného, keď prudké zatáčky historického diania sa vynárajú jedna po druhej a keď aj vznikajúce problémy sa musia riešiť nie podľa starých šablón, stručne: v takých časoch, aké práve prežívame, objektívna dialektika historického procesu sa stáva očividnou, ale len pomocou adekvátnej subjektívnej dialektiky ju možno poznať, orientovať sa v nej a zvládnuť ju. Neovládanie dialektickomaterialistickej metódy, logiky a gnozeológie (ďalej budeme používať iba slovo metóda, ale budeme pod ním rozumieť všetky tri významy), neschopnosť pružne, dialektickomaterialisticky, tvorivo a konkrétne myslieť vedie v takejto situácii nevyhnutne k chybám.

Vieme, že sa Lenin práve v búrlivých časoch predchádzajúcich Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii, keď dozrievali a uskutočňovali sa veľké revolučné zmeny, pustil do všestranného štúdia a ďalšieho rozpracovania dialektickomaterialistickej filozofie ako vedy. Výsledky tohto štúdia, obsiahnuté vo *Filozofických zošitoch*, prehĺbili doterajšie chápanie dialektickomaterialistickej metódy K. Marxa a F. Engelsa, odhalili také momenty, ktoré sa predtým neprejavovali alebo boli iba v zárodkoch. Lenin mohol rozvinúť metódu marxizmu len preto, lebo ju vedel vynikajúcim spôsobom použiť v procese analýzy a syntézy nových teoretických a praktických problémov, ktoré vyzdvihla súčasná história, obdobie neobyčajne prudkého vývinu, lámania sa starých jestvujúcich^o spoločenských vzťahov a zrodu nových spoločenských súvislostí a vzťahov ľudí, obdobie búrlivého vývinu prírodných vied, techniky a všetkých zložiek spoločenského života. Bolo by bývalo márnou snahou chcieť pochopiť a ovládnuť tento proces s tradičným metafyzickým a formálnologickým spôsobom myslenia! Pochopiť a zvládnuť sa mohol iba dialektickomaterialistickou metódou myslenia a konania.

Lenin zdôrazňoval nevyhnutnosť dialektickomaterialistickej metódy pre súčasného, socialistického človeka nie z dakej subjektívnej pohnútky. Podčiarkujúc túto potrebu, Lenin vyjadroval objektívnu požiadavku nastávajúcich nových čias. Táto požiadavka samotného rodiaceho sa nového života je výrazom skutočnosti, že oproti bývalým spoločensko-ekonomickým formáciám v procese pretvárania prírody a spoločnosti vzrastá a rozvíja sa úloha a význam subjektu, človeka, spĺňa

sa predpoved' marxizmu, že hoci subjekt, spoločnosť je voči objektu, prírode *relatívna*, sekundárna skutočnosť (objekt je v absolútnom zmysle primárnym oproti subjektu *iba* v gnozeologickej oblasti), jeho úloha v procese rozvíjania spoločnosti sa bude *zväčšovať* v tej miere, v akej sa bude zväčšovať význam *uvedomelosti* v procese utvárania spoločnosti a tvorenia jej dejín. Jasne to ukazuje vývin socialistických krajín, v ktorých už bola zlikvidovaná kapitalistická sústava ľudských vzťahov aj s jej špecifickými zákonitostami živelného vývinu a nahradená socialistickou spoločenskou sústavou ľudských vzťahov, rozvíjanou uvedomelou vôľou, vedeckým marxistickým vedomím a plánovite, v súlade s tendenciami objektívnych zákonov. Tu je rukolapná zvýšená úloha ľudského subjektu a jeho vedomia, ako aj to, že sa v tomto procese formuje nový typ človeka s novým spôsobom myslenia a konania. Aj keď v menšej miere a v rámci inej kvantity aj v dnešnom kapitalizme je badateľná táto tendencia vzrastania významu subjektu.

Podstata tohto nového typu myslenia je v tom, že je dialektickomaterialistický. Dialektický a historický materializmus je veda o najvšeobecnejších objektívnych zákonoch vývinu prírody, spoločnosti, ľudského myslenia, *o vesmíre ako celku a mieste človeka v ňom*. Táto objektívna dialektika sa odráža v ľudskom subjekte. Objektívnym súvislostiam a zákonitostiam, ako sú jednota a boj protikladov, prechod kvantitatívnych zmien do kvalitatívnych a naopak skokom, negácia negácie, dialektika obsahu a formy, možnosti a skutočnosti, nevyhnutnosti a náhodilosti atď., tomu všetkému zodpovedá adekvátne subjektívna dialektika.

Jednota objektívnej a subjektívnej dialektiky je základom všetkých úvah marxistu-leninistu o myslení a poznaní, medzi nimi aj úvah o leninskom výroku, že dialektika je aj logikou, aj teóriou poznania, t. j. gnozeológiou. Zmysel tohto leninského výroku spočíva v tom, že keď sa všetko rozvíja, tak aj ľudské myslenie je ovládané zákonmi dialektiky, v dôsledku čoho mimo dialektiky nie je možné riešiť problémy ani logiky, ani gnozeológie. Týmto výrokom o jednote metódy logiky a gnozeológie Lenin vyvrátil oprávnenosť roztrhnutia procesu myslenia, poznávania na ontológiu — čiže učenie o bytí — a gnozeológiu — čiže učenie o poznávaní — čo nemarxistická filozofia robí.

Marxisticko-leninské učenie nechápe odražanie sa objektívnej skutočnosti v ľudskom subjekte ako nejaké mechanické zrkadlenie, preto ani subjektívna dialektika nie je jednoduchým mechanickým odrazom objektívnej dialektiky. Pri odražaní sa objektu v subjekte nie je tento subjekt mŕtvym a pasívnym „zrkadlom“, ale živým a aktívnym spolutvorcom obrazu, kópie. „Pre Hegla,“ píše Marx v doslove k druhému vydaniu I. zväzku *Kapitálu*, „je proces myslenia, ktorý pod menom idea premieňa dokonca na samostatný subjekt, demiürgom (tvorcom) skutočnosť, ktoré je len jeho vonkajším prejavom. U mňa, naopak, *ideálne* nie je nič iného než *materiálne*, *presadené* do ľudskej hlavy a *pretvorené* v nej.“ (*Kapitál I*, str. 31.) To znamená, že Marx pritom, že považoval myslenie a jeho formy, pojmy, sudy, úsudky atď. — za odrazy a obrazy skutočnosti, *nepovažoval* ich za mechanické, fotografické odzrkadlenia objektov v pasívnom subjekte, za metafyzicky totožné so svojím objektom. Podľa Marxa objektívne materiálne sa *pretvára* zložitým procesom myslenia na adekvátne ideálne! Marx v *Kapitáli* dal

znameníť vzor takéhoto pretvorenia materiálneho na ideálne, konkrétneho na abstraktné a na reprodukciu konkrétneho atď., keď odhalil objektivnú dialektiku kapitalistickej ekonomiky a vyjadril ju v adekvátnej dialektike myslenia. Lenin preto odporúčal *Kapitál* ako učebnicu dialektickej metódy, logiky a gnozeológie. „Keď Marx aj nezanechal *Logiku* (s veľkým L) jednako zanechal *logiku Kapitálu*, a to by sa malo v najvyššej miere využiť v tejto otázke. V *Kapitáli* je na jednu vedu aplikovaná logika, dialektika a gnozeológia (netreba troch slov: je to jedno a to isté) materializmus, ktorý od Hegla prevzal všetko cenné a toto cenné rozvinul ďalej.“ (Lenin, *Filozofické zošity*, str. 337.) Podobne ako Marx a Engels aj Lenin zdôrazňuje aktívnu úlohu subjektu, myslenia v procese pretvorenia, pretavenia objektom poskytovaných údajov na ideové obrazy, pojmy, kategórie a určitú sústavu súvislostí a vzájomných vzťahov medzi nimi.

Jednotu a analogičnosť objektivnej a subjektívnej dialektiky nestačí však iba jednoducho a vo všeobecnosti konštatovať. Úlohou marxisticko-leninskej filozofie je aj to, aby odhalila a vysvetlila konkrétne prejavovanie sa všeobecných zákonov dialektiky v jednotlivých špecifických oblastiach poznávania prírody, spoločnosti a myslenia. Lebo napr. zákon jednoty a boja protikladov sa inak konkretizuje vo fyzike (korpuskula — vlna, hmota — pole, elektrón — pozitron atď.); inak v biológii (druh — prostredie, variabilnosť — dedičnosť a pod.); inak v spoločnosti (výrobné sily — výrobné vzťahy, výroba — spotreba, triedny boj atď.) a inak v oblasti myslenia (zmyslové — racionálne, konkrétne — abstraktné, indukcia — dedukcia, analýza — syntéza, teória — prax atď.). Ďalšou úlohou marxisticko-leninskej filozofie je skúmať špecifické zákony myslenia, ako je pohyb poznávania od javov k podstate, od plytkejšej podstaty k hlbšej podstate, od konkrétneho k abstraktnému a odtiaľ ku konkrétnemu reprodukovateľnému mysleniu, od myslenia ku konaniu atď.

Teoretici II. internacionály nepochopili ničím nenahraditeľný význam dialektickomaterialistickej metódy a filozofie pre marxizmus a pre ďalšie vedecké poznávanie nových spoločenských i prírodných javov. Popri zmalomešťačení životného spôsobu väčšiny sociálnodemokratických vedúcich funkcionárov a ideológov a vznikaní tzv. robotníckej aristokracie (*sociálny* koreň) bolo nepoznanie marxistickej filozofie a neschopnosť jej aplikovania na nové spoločenské javy *gnozeologickým* koreňom stále hlbšieho podliehania sociálnodemokratických vodcov buržoáznej filozofii a ideológii a potom aj otvorenej zrady robotníckej triedy za socializmu. Od čias II. internacionály medzinárodný boj robotníckej triedy za socializmus a komunizmus pod vedením leninských politických strán pokročil ďaleko dopredu, dosiahol také významné víťazstvá, ako je vznik a rozvoj SSSR a celej socialistickej svetovej sústavy. Tento svetovohistorický úspech dosiahlo robotnícke hnutie, vedené leninskými stranami, nielen v boji proti buržoázii, ale aj v boji proti tým vo *vlastných* radoch, ktorí pre neovládanie „duše“ marxizmu podliehali vplyvu buržoáznej ideológie alebo ak boli originálni, nuž nemarxistickým spôsobom poznávania a myslenia nevedeli dochádzať k marxistickým, vedecky pravdivým poznatkom. Tento boj proti takýmto, znovu a znovu vznikajúcim chybným názorom sa vedie aj teraz.

Marxova originalita a veľký vedecký čin tkvie v tom, že prekonal klasikov buržoáznej teoretickej ekonómie predovšetkým *teoreticko-metodicky*. Klasici buržoáznej teoretickej ekonómie používali vo svojej poznávacej činnosti metódu, ktorá sa v tých časoch znamenite osvedčovala v oblasti prírodných vied a prevládala ich k veľkým a hlbokým poznatkom. Touto metódou bol metafyzický, mechanistický materializmus. Základnými charakterovými črtami tejto metódy bolo a je, že objektívny svet považuje iba za *kvantitatívne* určený, za *jednostranný*, bez vnútorných *protirečení*, ktorého rôznorodnosť sa môže pomocou *analýzy* zredukovať na jednu všeobecnú *totožnosť*. Marx považuje Ricardovu metódu za analytickú a charakterizuje ju takto: „Klasická ekonómia je zainteresovaná nie na tom, aby geneticky rozvinula rôzne formy, ale na tom, aby ich pomocou analýzy zredukovala na jednotu... No analýza je iba nevyhnutným predpokladom genetického vysvetľovania a chápania skutočného vývinového procesu v jeho rôznych fázach.“ (K. Marx, *Teória nadvahy III*, str. 388—389, ruské vydanie.)

Heglovou filozofiou školený um Marxa ihneď odhalil jednostrannosti Ricardovho myslenia a na základe štúdia skutočnosti vypracoval svoju vedeckú metódu dialektického materializmu. Marxovo dialektickomaterialistické myslenie prekonáva metafyzickú jednostrannosť Ricardovho myslenia: namiesto jednostrannej kvantitatívnej určenosti objektívneho sveta Marx objavuje jeho protirečivú jednotu kvalitatívnej a kvantitatívnej určenosti; namiesto zredukovania mnohotorosti sveta na prázdnu všeobecnosť objavuje obsažnú dialektickú jednotu konkrétneho a abstraktného, všeobecného a jednotlivého; namiesto jednostrannej analýzy používa dialektickú jednotu analýzy a syntézy atď.

Nadradenosť Marxovej dialektickomaterialistickej metódy metafyzickej a mechanistickomaterialistickej metóde klasikov buržoáznej ekonómie sa prejavila už vo výbere východiskového bodu procesu poznávania kapitalizmu. Ako vieme, týmto bodom je „bunka kapitalistickej ekonomiky *tovar*.“ „Marx v *Kapitáli*,“ píše o tom Lenin, „zo začiatku analyzuje najjednoduchší, najzvyčajnejší, najzákladnejší, najčastejší, najbežnejší milión a milión ráz sa opakujúci *vzťah* buržoáznej (tovarovej) spoločnosti — tovarovú výmenu. Analýza odкрýva v tomto najjednoduchšom jave (v tejto „bunke“ buržoáznej spoločnosti) *všetky* protirečenia (resp. zárodky *všetkých* protirečení) dnešnej spoločnosti. Ďalší výklad nám ukazuje vývin (*aj* rast, *aj* pohyb) týchto protirečení a tejto spoločnosti (v sume) jej jednotlivých častí, od jej začiatku až do jej konca.“ (Lenin, *Filozofické zošity*, str. 385.) A Lenin dodáva: „Takáto musí byť metóda výkladu (resp. štúdia) dialektiky vôbec (lebo dialektika buržoáznej spoločnosti u Marxa je iba zvláštny prípad dialektiky).“ (Tamtiež.)

Ricardo, verný svojej metóde, videl v tovare tiež osožný a vymeniteľný produkt ľudskej práce, podľa neho je však určený iba *množstvom konkrétnej* práce vynaloženej na jeho výrobu. Vidiac iba *kvantitatívnu* stránku tovaru, nepochopil, že porovnateľnosť a vymeniteľnosť produktov práce nezávisí od ich úžitkových vlastností, ale od ich novej *ekonomickej kvality*: od *hodnoty*.

„Chyba Ricarda,“ píše Marx, „je v tom, že on skúma iba *veľkosť hodnoty*, preto ho zaujíma iba *relatívne množstvo práce*, ktoré rôzne tvary reprezentujú, ktoré v sebe obsahujú ako stelesnené hodnoty. Ale práca, ktorú obsahujú, musí sa chápať ako *spoločenská práca*, ako odcudzená individuálna práca. „Preto,“ píše Marx ďalej, „nepochopil špecifickú formu, v ktorej je práca prvkom hodnoty, čiže nepochopil, že ojedinelá práca sa musí chápať ako abstraktne všeobecná a v tejto podobe ako *spoločenská práca*.“ (Marx, *Z prípravných prác „Ku kritike politickej ekonómie“*, str. 101 a 107, ruské vydanie.)

Marx po prvý raz prekonal Ricarda a všetkých metafyzických ekonómov buržoázie tým, že dokázal dialektickú povahu tovaru ako protirečivú jednotu kvantitatívnej a kvalitatívnej určenosti. Ekonomickou kvalitou tovaru je jeho hodnota, ktorej tvorkyňou je Marxom objavená, novú *kvalitu* majúca *abstraktná* práca, t. j. *spoločenská* práca. „Dvojakú povahu práce,“ píše Marx, „obsiahnutej v tovare, som prvý raz kriticky dokázal ja“.

Dialektickú jednotu konkrétnej a abstraktnej, individuálnej a spoločenskej práce, obsiahnutej v každom tovare, označil Marx za „kardinálny bod, od ktorého závisí pochopenie politickej ekonómie...“ (Marx, *Kapitál I*, str. 62.)

Je pochopiteľné, že keď pristupujeme ku skúmaniu objektívne dialektickej povahy tovaru, ktorý je protirečivou jednotou kvantitatívnej a kvalitatívnej určenosti, konkrétnej a abstraktnej práce, úžitkovej hodnoty a hodnoty s metafyzickou metódou myslenia, ktorej význačným charakterovým znakom je ignorovanie a zastieranie protirečení, tak skutočnosť nemôžeme myšlienkovy adekvátne reprodukovať. Jeden variant takejto nevhodnej metódy, kritizujúc vulgárneho Ricardovho epigóna Milla, Marx charakterizoval takto: „Tam, kde ekonomický vzťah — a v dôsledku toho aj kategórie, ktoré sú jeho výrazom — obsahuje protiklady, je protirečením alebo jednotou protirečení, on (t. j. Mill — L. Sz.) podčiarkuje moment jednoty protikladov a popiera protikladnosť. Jednotu protikladov prevracia na bezprostrednú totožnosť týchto protikladov.“ (Marx, *Teórie nadhodnoty III*, str. 66.)

S takýmto stotožňovaním protikladov napr. kvantity a kvality (a to aj v socialistickej ekonomike) sa stretávame aj u marxistických ekonómov nielen v minulosti, ale aj v súčasnosti.

Vráťme sa však ku problému kvality v kapitalistickej ekonomike. S pochopením dialektiky kvantity a kvality tovaru ani približne nie je vyčerpaná otázka špecifčnosti kvality kapitalistickej ekonomiky.

Už sme spomenuli, že tvorkyňou economickej kvality tovaru je spoločenská práca majúca novú kvalitu. Musíme ukázať, v čom je špecifická kvalita spoločenskej práce v kapitalizme.

Výrobky ľudskej práce nadobúdajú tovarový charakter iba vtedy, keď sú produktom nezávislých, samostatných výrobcov. Spoločenský charakter práce týchto individuálnych výrobcov sa neprejavuje bezprostredne vo vzťahoch ľudí. Atomizovaných samostatných výrobcov spája do spoločenského procesu výroby vec, *tovar*. Súkromní výrobcovia nie sú v kapitalizme v bezprostrednej spoločenskej súvislosti. Spoločenská zviazanosť súkromných výrobcov sa utvára *prostrední-*

tvom produktov práce vo forme *hodnoty*, ktorá má špecifickú kvalitu a bola vytvorená spoločenskou prácou.

„Z úžitkových predmetov stávajú sa tovary vôbec len preto,“ učí Marx, „lebo sú produktom navzájom nezávisle vykonávaných súkromných prác. Komplex týchto súkromných prác tvorí úhrnnú spoločenskú prácu. Keďže výrobcovia vstupujú do spoločenského styku až pri výmene produktov svojej práce, prejavuje sa aj špecifický spoločenský charakter ich súkromných prác až v rámci tejto výmeny. Inými slovami, súkromné práce uplatňujú sa fakticky až ako ohnivká úhrnnej spoločenskej práce prostredníctvom tých vzťahov, ktoré výmena vytvára medzi produktmi práce a cez ne aj medzi výrobcami. Preto sa výrobcom javia spoločenské vzťahy ich súkromných prác ako to, čo skutočne sú, t. j. *nie ako bezprostredne spoločenské vzťahy osôb v ich práci samej, ale naopak ako spoločenské vzťahy vecí.*“ (Marx, *Kapitál I*, str. 94.)

Práca, nadobúdajúca spoločenský charakter iba prostredníctvom vecí, čo je špecifickou formou jej spoločenskosti, ostro sa odlišuje od bezprostredne spoločenskej formy práce. Vecný charakter práce v kapitalistickotovarovej výrobe predstavuje jej *sociálnu kvalitu*, ktorou sa kapitalistická spoločenská práca líši od všetkých typov spoločenskej práce, známych histórii spoločnosti. Ľudská spoločnosť je predovšetkým pracovná organizácia. Práca ako užitočná činnosť človeka je podmienkou jestvovania človeka nezávisle od hocakých sociálnych foriem a je večným a prírodne nevyhnutným prostriedkom produkcie života. V kapitalistickotovarovej spoločnosti sa však táto pracovná činnosť ľudí neprejavuje bezprostredne, ale je zahalená do vecného, tovarového rúcha, dávajúceho jej fetišistický, iracionálny zovňajšok. Marxov objav v tejto oblasti politickej ekonómie je v tom, že za vecným, fetišistickým rúchom spoločenskej práce a jej produktov odhalil špecifickú kvalitu ľudských vzťahov a nimi určených zvláštnych objektívnych zákonov kapitalistickej ekonomiky, *neprístupných ani empirickému poznávaniu, ani metafyzickému spôsobu poznávania.*

Toto marxistické poznanie treba zvlášť zdôrazniť práve teraz, a to i do vlastných marxistických radov, lebo v novšej dobe sa stále častejšie ozývajú hlasy o zbytočnosti dialektickomaterialistickej filozofie pre vedecké poznanie. Tento zrejmy odraz neopozitivistickej filozofie v hlavách prírodovedcov a spoločenských vedcov, žijúcich v socializme, znamená, že sa títo ľudia domnievajú, že filozofia vôbec a dialektickomaterialistická zvlášť nedochádza k nijakým všeobecne platným a dokázateľným výsledkom, čiže nedosiahla úroveň vedeckosti, nie je vedou. Doterajšie filozofie — tvrdia — boli nezmyselnými metafyzickými systémami preto, lebo chceli poznať podstatu sveta. Filozofia nemá čo na svete poznávať, lebo empirické vedy si ho už medzi sebou rozparcelovali. A tak úlohou vedeckej filozofie je iba „logické skúmanie“ jazyka vedy. Obvinenie dialektickomaterialistickej filozofie z nevedeckosti stavajú neopozitivistí na svojom neoempiristickom chápaní vedy. Podľa nich veda nie je ideovým odrazom hlbokej podstaty objektívnej skutočnosti a pred zmyslovou skúsenosťou a pozorovaním skrytých súvislostí a zákonitostí, ale je logicko-matematickou konštrukciou, zmyslovou skúsenosťou, porovnávaním a experimentovaním danými údajmi. To, čím Marx urobil vedou politickú ekonómiu a platnosť čoho Engels, ale najmä Lenin rozšíril aj na prí-

rodovedu, t. j. aplikovanie dialektickomaterialistickej metódy v poznávaní, považujú neopozitivistu za „zmetafyzičenie“ vedy! „Tá metafyzická predstava pravdivej teórie,“ píše významný predstaviteľ neopozitivismu bývalý pražský univerzitný profesor teoretickej fyziky Filip Frank, „podľa ktorej ona je „obrazom fyzickej skutočnosti“, v dnešnej vedeckej filozofii nedominuje. Teóriu chápu ako nástroj súci pre určité ciele. Musí byť užitočný pre predvídanie pozorovateľných faktov budúcnosti na základe pozorovaných faktov v minulosti a súčasnosti. Vedecká teória je taký nástroj, ktorý v súlade s určitým praktickým plánom produkuje nové nástroje.“

Pravda, pód „dnešnou vedeckou filozofiou“ rozumejú neopozitivistu svoju, neopozitivistickú „filozofiu“. Tá je moderným variantom názoru, že poznanie objektu je totožné s jeho zmyslovým vnímaním. Alebo — každé naše poznanie pochádza zo zmyslového vnímania a iba pomocou zmyslovej skúsenosti ho môžeme kontrolovať, alebo, ako to neopozitivistu vravia, verifikovať; význam majú vraj len tie výroky, ktoré sú logicky rovnocenné so zmyslovými výpoveďami. To znamená, že výroky, ako napr.: „príroda jestvuje nezávisle od ľudského zmyslového pozorovania a vedomia“ alebo „tento objektívny svet je materiálnej podstaty, a nie ideálnej“ atď., sú podľa neopozitivistov nezmyselné, pretože ich pravdivosť žiadna zmyslová skúsenosť nemôže ani potvrdiť, ani vyvrátiť!

Myslíme si, že napriek tejto „argumentácii“ mal Marx pravdu, keď povedal, že keby zmyslová skúsenosť bola bezprostredne totožná s poznaním, tak by veda bola zbytočná.

*

Správne pochopenie Marxovej politickej ekonómie predpokladá správne chápanie nielen dialektickej jednoty a boja kvantitatívnych a kvalitatívnych určeností rôznych ohniviek kapitalistickej ekonomiky, ale okrem toho aj dialektiky ich *obsahu a formy*. V oboch týchto prípadoch je dialektická jednota špecifickým prejavom, konkretizáciou základného zákona dialektiky: jednoty a boja protikladov. Obsah odtrhnutý od formy degeneruje na bezobsažnosť podobne ako forma odtrhnutá od obsahu. Výroba napr. je totožným základom, obsahom *každej* spoločensko-ekonomickej formácie a má svoje všeobecné znaky. Myslenie, ktoré odtrháva tento spoločný obsah každej spoločnosti od jeho formy a zachytáva *iba* jeho všeobecné znaky, narába s prázdnyimi abstrakciami, ktoré pre svoju zhodnosť sú úplne jalové. A nedialektický spôsob myslenia narába práve s takýmito prázdnyimi abstrakciami, pomocou ktorých nie je možné pochopiť ani jeden skutočný historický stupeň výroby. Marx tento nedostatok mechanistickomaterialistickej metódy, s ktorou narábali klasikovia buržoáznej politickej ekonómie, dobre poznal, a preto pre neho sa stal problém teoretickej ekonómie aj problémom určitej *sociálnej formy práce*. Logické kategórie formy a kvality mali veľký význam a boli výbornými prostriedkami poznávania toho kapitalizmu, ktorý sa vymykal poznávaniu upretému len na kvantitu a obsah. Chápajúc problém teoretickej ekonómie ako problém *špecifickej formy práce*, Marx zviazal podstatu práce ako obsahu výroby s jej určitou formou, a tým prekonal jednostrannosť buržoáznej teoretickej ekonómie.

Môžeme povedať, že Marx a Ricardo stoja na dvoch metodických póloch v procese poznávania kapitalistickej ekonomiky. Ricardo vystúpil s tézou, že sa hodnota tovaru určuje prácou a vytvoril tým základ vedeckej politickej ekonómie. Správna Ricardova téza však len v malej miere prispela k rozvinutiu teoretickej ekonómie, lebo špecifickú formu práce, ktorá je príčinou hodnoty — úplne zanedbal. Bez prihliadnutia k forme práce sa zastiera jej historický a prechodný charakter a jej zákonitosti sa premieňajú na večné a prírodné.

Nepochopenie dialektiky formy a obsahu malo u klasikov buržoáznej ekonómie nielen sociálno-triednu príčinu, ale aj filozofickú a metodologickú, ktorú kritizoval predovšetkým Marx. „Ricardo,“ píše Marx, „vychádza z určenia relatívnych hodnôt alebo výmenných hodnôt tovarov pomocou kvantít práce, ktorá je potrebná na ich výrobu. Charakter (forma — L. Sz.) tejto „práce“ sa ďalej neskúmal. Ak sú dva tovary ekvivalentné alebo ekvivalentné v určitej proporcii alebo — čo je to isté — ak nie sú rovnaké podľa kvantít, podľa množstva „práce“, ktorú obsahujú, tak je predsa jasné, že sú rovnaké podľa substancie, a to preto, že sú výmennými hodnotami. Ich substanciou je práca. Preto sú „hodnotami“ a ich veľkosť je rôzna podľa toho, či obsahujú väčšie alebo menšie množstvo tejto substancie. Vidiac zvláštny význam práce, to, že je tvorkyňou výmennej hodnoty alebo že sa prejavuje vo výmenných hodnotách — charakter (formu — L. Sz.) tejto práce Ricardo už neskúma. Preto nechápe ani súvislosť tejto práce s peniazmi, t. j. to, že sa musí prejavovať v peňažnej forme. Ricardo preto celkom nechápe súvislosť medzi určenosťou výmennej hodnoty tovaru pracovným časom a nevyhnutnosťou, aby tovary vo svojom vývine došli ku vzniku peňazí. Odtiaľto pochádza jeho nesprávna teória peňazí. U neho a priori ide len o veľkosť hodnoty, t. j. o to, že veličiny tovarových hodnôt sa rovnajú kvantite práce, potrebnej pre ich výrobu.“ (Marx, *Teória nadhodnoty I*, časť 2, str. 9, ruské vydanie).

Tovary sú teda hodnotené preto, že sú rovnaké podľa substancie, podľa svojej podstaty, podľa množstva obsiahnutej práce. Forma, kvalita práce ako tvorkyňa hodnoty Ricarda nezaujíma. Neskúmajúc formu a kvalitu práce v jej historickej podobe, ktoré ju robia tvorkyňou hodnoty, Ricardo kladie všetok dôraz na kvantitatívne vyjadrenie tejto substancie. V kvantitatívnom výklade substancie hodnoty odtrhnutej od formy vidí Marx metodickú príčinu všetkých nedostatkov ricardovskej ekonómie. Táto metóda ignoruje nielen kvalitu a formu všetkých kategórií kapitalistickej ekonomiky, ale okrem toho privádza ku nepravdivým výsledkom, pretože preskakuje nevyhnutné sprostredkujúce ohnivé medzi kategóriami a chce dokázať *bezprostrednú* zhodu medzi nimi.

Dialektika obsahu a formy práve tak ako kvantita a kvalita sú špecifickými prejavmi zákona jednoty a boja protikladov. To znamená, že protiklady, navzájom medzi sebou bojujúc, navzájom sa súčasne prenikajú a prechádzajú jeden do druhého. Lenin vo svojich *Filozofických zošitoch* medzi prvkami dialektiky znamená: „15. boj obsahu s formou, a naopak, odhadzovanie formy, pretváranie obsahu; 16. prechod kvantita do kvality a vice versa (15 a 16 sú príklady pre 9).“ A pod číslom 9 čítame: „Nielen jednota protikladov, ale aj *prechody každého* určenia, kvality, črty, stránky, vlastnosti do *každého* iného (do svojho protikladu)“ (str. 232).

Na to, aby sme pri poznávaní predmet *neumŕtvovali*, aby sme si *organizmus* nepredstavovali ako *mechanizmus*, treba chápať proces prechodu kvantity do kvality, obsahu a formy a naopak ako nevyhnutnosť, v dôsledku ktorej staré prechádza do nového, t. j. ako zákon vývinu.

Marxov *Kapitál* je klasickou demonštráciou všetkých základných zákonov objektívnej dialektiky kapitalistickej ekonomiky.

*

Spoločenské vzťahy práce v kapitalistickotovarovej spoločnosti sú historicky určenou sociálnou kvalitou, ktorej špecifičnosťou je, že sa prejavuje vo vecnej forme týchto vzťahov. Skutočnosť, že sa spoločenské výrobné vzťahy prejavujú vo vecnej forme a určité vzťahy, do ktorých ľudia vstupujú v procese výroby, javia sa ako špecifické vlastnosti vecí, nie je zdanlivá, ale reálna mystifikácia spoločenskej formy práce za kapitalizmu, akú iná, v histórii známa spoločensko-ekonomická formácia nemá. Nemá ju ani spoločenská forma práce v *socializme*. Marx, neupadajúc do utopistického fantazирования, ale ostávajúc na pôde exaktnej vedeckosti, hovorí o spoločenskej forme práce za socializmu takto: „Predstavme si . . . združenie slobodných ľudí, ktorí pracujú spoločnými výrobnými prostriedkami a uvedomelo vynakladajú svoje početné individuálne pracovné sily ako jednu spoločenskú pracovnú silu . . . Úhrnný výrobok združenia slobodných ľudí je spoločenským výrobkom. Časť tohto výrobku slúži zasa ako výrobné prostriedky. Ostáva spoločenskou. Ale druhú časť spotrebujú členovia združenia ako životné prostriedky. Treba ju preto medzi nich rozdeľovať. Spôsob tohto rozdeľovania bude sa meniť podľa osobitného charakteru samého spoločenského výrobného organizmu a podľa príslušného stupňa historického vývinu výrobcov. Len kvôli paralele s tovarovou výrobou (kapitalistickou — L. Sz.) predpokladáme, že podiel každého výrobcu na životných prostriedkoch sa určuje jeho pracovným časom. Pracovný čas by teda hral dvojakú úlohu. Spoločensky plánovité rozdeľovanie pracovného času reguluje správny pomer medzi rozličnými pracovnými funkciami a rozličnými potrebami. Na druhej strane pracovný čas je zároveň mierou individuálnej účasti výrobcov na úhrnnej práci, a teda i na individuálne spotrebovateľnej časti úhrnného produktu. *Spoločenské vzťahy ľudí k ich prácam a k produktom ich práce ostávajú tu priezračne jednoduché tak vo výrobe, ako aj v rozdeľovaní.*“ (Marx, *Kapitál* I, str. 100.)

Sociálna kvalita a forma spoločenskej práce v socializme, porovnaná so sociálnou kvalitou a formou spoločenskej práce v kapitalizme, je podstatne nová. Táto novosť je v tom, že práca jednotlivcov stáva sa *prostredníctvom* štátu pracujúcich a nie prostredníctvom výmeny tovarov (ako v kapitalizme) *spoločenskou*, a preto aj hodnota výrobkov jednotlivcov, ktoré majú aj naďalej formu tovaru, je nemystifikovaným prejavom množstva a kvality spoločenskej práce, ako to určuje jej výroba. Novosť formy spoločenskej práce v socializme je v tom, že je zbavená hmlistého, mystického závoja, do ktorého bola v kapitalizme zahalená, a stáva sa „priezračne jednoduchou tak vo výrobe, ako aj v rozdeľovaní“.

Priezračnosť a jednoduchosť socialistickej spoločenskej kvality a formy však

neznamená aj bezprotirečivosť. Proces spoločenskej práce v socializme je tiež dialektický, protirečivý ako v kapitalizme, lenže protirečenia socialistickej práce majú novú, neantagonistickú povahu. Tak je pracovný proces aj v socializme z jednej strany individuálna, zmyslová, bezprostredná a konkrétna činnosť, v ktorej sa človek so svojimi telesnými a duševnými silami zúčastňuje a pomocou nástrojov, strojov a techniky pôsobí na predmet práce a vyrába produkty. Socialistický proces práce je súčasne aj všeobecná spoločenská činnosť, v ktorej ľudia pracujú kooperatívne za pomoci spoločných výrobných prostriedkov. Výrobky tejto, po novom protirečivej práce majú tiež formu tovarov. Súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov a ich špecializáciou zapríčinená atomizácia a izolovanosť výrobcov a ich práce po zospoločenšení výrobných prostriedkov sa zruší, ale človek a jeho práca ostáva protirečivou jednotou protikladov: spoločenských a individuálnych síl. Produkty tejto protirečivej práce, tejto individuálnej a spoločenskej práce sú tiež tovary ako v kapitalizme, majú teda úžitkovú hodnotu a hodnotu, sú protirečivou jednotou protikladov, lenže stratili svoj fetišistický a antagonický charakter, ktorý mali v kapitalizme.

Nie je cieľom tohto článku odhaľovať dialektiku kvantity a kvality, obsahu a formy tovaru a pracovného procesu v socializme; ani dialektiku kapitalistickej, resp. socialistickej práce. Na záver tejto úvahy by sme však chceli povedať tolko, že individuálna, zvláštna práca a spoločenská všeobecná práca sa uskutočňujú prostredníctvom štátu, ktorý v mene spoločnosti dáva spoločenský charakter výrobným prostriedkom a prostredníctvom *tovarovo-peňažných* vzťahov zabezpečuje dialektickú jednodu produkcie a spotreby, ako aj to, že sa obidve tieto zložky špirálovito reprodukujú. Marx a Engels považovali tento proces, t. j. proces výroby prostriedkov na ukávanie ľudských potrieb a vytvárania nových potrieb prácou za základný historický čin človeka. V kapitalizme sa tento historický proces nemohol plne presadiť, lebo mu protirečenie výrobných síl a výrobných vzťahov prekážalo a znetvorilo ho. Tým, že sa určujúcou príčinou výroby stali záujmy a potreby *vládnúcej* triedy, ktorá na vývinovom stupni imperializmu nadobudla charakter ohrozujúci existenciu ľudstva, tento historický proces nadobúdal stále nehumánnejší charakter. V socialistických spoločenských podmienkach táto príčina odpadá a vytvára sa *možnosť*, aby sa dialektický proces produkcie — spotreby plne rozvíjal.

ДИАЛЕКТИКА КОЛИЧЕСТВА И КАЧЕСТВА, СОДЕРЖАНИЯ И ФОРМЫ В „КАПИТАЛЕ” МАРКСА

Л. Санто

Произведения классиков марксизма и среди них прежде всего „Капитал” Маркса отличаются тем, что в процессе познания капиталистической экономики и закономерностей ее развития Маркс применял диалектико-материалистический метод познания. Ленин поэтому считал „Капитал” прямо учебником диалектической логики, диалектического метода и гносеологии.

Для настоящей статьи я выбрал из очень богатого методического содержания „Капитала” некоторые факты капиталистической экономики, прежде всего товар и труд, чтобы на объективной диалектике количества и качества, содержания и формы показать насколько

марксистский метод выше, с точки зрения его познавательной функции, метода, применяемого классиками буржуазной теоретической политэкономии. Я показываю, что теоретическая политэкономия Рикарда была по отношению к теоретической политэкономии Маркса уже устарелой потому, что Рикардо своим механистическо-материалистическим методом, заимствованным у современного ему естествознания, лишь анализировал предмет познания, видел в нем только количественные данные, а внутренние противоречия сводил на одностороннее тождество. Маркс, наоборот, при помощи анализа, носящего синтетический характер, раскрыл объективное противоречивое единство конкретного и абстрактного, индивидуального и общественного труда. В товаре — продукте этого противоречивого труда — он раскрыл противоречивое единство потребительной стоимости и стоимости. В стоимости товара Маркс раскрыл экономическое качество товара. Далее Маркс доказал, что производственные отношения в капиталистической экономике представляют особое социальное качество, проявляющееся в вещественной форме отношений людей. Этот особый общественный характер капиталистического производства дан обменом товаров, произведенных индивидуальными производителями. Поэтому для понятия этого характера необходимо кроме качественного изучения его количественное изучение.

Статья приводит к заключению, что социалистическая экономика и ее отдельные части обладают особым экономическим и социальным качеством и имеют особую форму. Товар и общественный труд теряют свой фетишистский характер, свойственный им при капитализме, так как труд через посредство государства постепенно становится непосредственно общественным.

THE DIALECTICS OF QUANTITY AND QUALITY, CONTENT AND FORM IN „THE CAPITAL“ OF MARX

L. Szántó

The works of the classical authors of Marxism, among them particularly those of Marx, first of all his „The Capital“ are characterized by that they apply the dialectical—materialistic method of cognition in the process of study on capitalistic economy and its laws. This is the reason why „The Capital“ was straightforwardly considered by Lenin to be a textbook for dialectical logic, method and gnoseology.

From the abundant methodic contents of „The Capital“ I have chosen for this paper some facts of capitalistic economics, particularly those relatet to goods and labour, in order to demonstrate by means of objective dialectis of quality and quantity, content and form the cognitive supremacy of the Marxist method over methods applied by the classical authors of bourgeois theoretical political economics. I am demonstrating that the theoretical political economy of Marx has become superior to the theoretical economy of Ricardo because of the fact that this author by his mechanist—materialist method — taken from natural sciences of his time — did no more but an analysis of the subject of cognition, seeing in it only quantitative determinations, and reducing internal contradictions to a unilateral identity. At variance with this teaching, Marx — applying an analytical method with synthetic character — disclosed the objective contradictory unity of concrete and abstract, individual and social labour; as to goods produced, he disclosed in the product of this contradictory labour the contradictory unity of utility value and value. In the value of produced goods Marx has revealed their economical quality. He also demonstrated that the productive relations of people in capitalistic economy represent a specific social quality appearing in an objective form of mutual human relationship. This particular sociality of capitalistic production is generated from the exchange of commodities produced by individual producers. In order to understand this phenomenon it is necessary to carry out not only qualitative but also quantitative research.

I am concluding my paper with the cognition that socialistic economy and its components have their own specific economical and social quality and form. Goods and social labour are losing their fetichistic character that was their characteristic feature in capitalism since labour becomes gradually and by the intermediary of the State immediately social.